

МОТИВАЦІЙНІ ЧИННИКИ ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА

У статті розглядаються теоретичні основи мотиваційної спрямованості особистості. Визначається роль системи ціннісних орієнтацій у виборі професії. Аналізуються основні мотиваційні чинники, які впливають на вибір професії практичного психолога.

Ключові слова: потреба, мотив, мотивація, професійна спрямованість.

В статье рассматриваются теоретические основы мотивационной направленности личности. Характеризуется роль системы ценностных ориентаций в выборе профессии. Анализируются основные мотивы и ценности выбора профессии практического психолога.

Ключевые слова: потребность, мотив, мотивация, профессиональная направленность.

The theoretical basis of personal motivational orientation is examined. The system role of values orientations in profession choice is defined. The main motivation causes that influence practical psychologist career choice are analyzed.

Key words: demand, motive, motivation, professional orientation.

Постановка проблеми. У сучасних умовах взаємовплив професії та особистості стає більш чітким і професійна діяльність може призводити як до конструктивної, так і до деструктивної взаємодії суб'єкта професійної діяльності і самої професії. Недостатнє дослідження механізмів професійного вибору та професійного розвитку практичного психолога призводить до того, що процес професіоналізації та особистісний ріст залишається спонтанним, що відбивається на ефективності професійної діяльності і створює різні проблеми в адаптації до неї самого психолога, а також спонукає до недовіри до його роботи.

Проблема вибору професії тривалий час є головною темою психолого-педагогічних досліджень. Актуалізація проблеми професійної діяльності на сучасному етапі суспільного розвитку визначила зростання психологічних, соціологічних, екологічних, акмеологічних, психофізіологічних досліджень, спрямованих на встановлення факторів, що детермінують професійний вибір і самовизначення людини – суб'єкта праці. Вибір професії – це не тільки вибір тієї чи іншої професійної діяльності, а й вибір життєвої дороги, пошук свого місця в суспільстві. Проблема мотивації вибору майбутньої професії та професійної діяльності надзвичайно важлива. Як відомо, на продуктивність будь-якої діяльності значно впливає характер мотивації. Внутрішня позитивна мотивація підвищує продуктивність діяльності, сприяє отриманню людиною задоволення, а зовнішня й негативна – знижують, і тоді діяльність сприймається як примус.

Причому внутрішню позитивну мотивацію до навчання, самовдосконалення та професійного зростання саму по собі можна розглядати як професійно значущу якість, особливо у тих випадках, коли йдеться про творчі професії, до яких належить і професія практичного психолога. Розуміння мотиваційних факторів професійного вибору майбутніх практичних психологів може створити спеціальні умови для усвідомлення істинної причини обрання професії психолога та опрацювання неусвідомлених мотиваційних факторів, що перешкоджають глибшому розумінню самого себе, своїх почуттів, психологічних захистів.

Зв'язок із важливими завданнями. У Національній доктрині розвитку освіти України проголошено завдання формувати самостійну та самодостатню особистість, що здатна до професійного розвитку, активної адаптації на сучасному ринку праці та творчої самореалізації [4]. Це завдання пов'язане з новими вимогами суспільства до реформування української освіти та виконується на засадах гуманізації, що актуалізує проблеми особистісного і професійного самовизначення. Водночас зростає попит на висококваліфікованих фахівців-психологів. Специфіка професії психолога полягає в тому, що предметом професійної діяльності є робота безпосередньо з особистістю іншої людини. Це й диктує високий рівень вимог до особистості психолога. Відтак, важливим завданням освіти виступає створення оптимальних умов щодо формування у опитантів готовності до усвідомленого та обґрунтованого вибору професії психолога, що є підґрунтям для особистісного

становлення майбутнього фахівця. Категорією майбутніх практичних психологів в умовах школи є старшокласники, тому саме в цей період необхідно приділяти значну увагу мотивам вибору майбутньої професії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вибір професії, за твердженням В. Соніна – досить складний мотиваційний процес і при цьому від його виправданості багато в чому залежить задоволеність людини всім своїм життям. Д. Леонтьєв визначає вибір як діяльність, яка має свою мотивацію і складну операційну структуру, чутливу до особливостей об'єкта та регульовану з боку суб'єкта [3]. Вітчизняними науковцями досліджувалися різні аспекти процесу становлення особистості майбутнього психолога, а саме: професійно значущі якості (О. Бондаренко, Л. Долинська, В. Панок, Н. Чепелева), професійне мислення та рефлексія (М. Варбан, Н. Пов'якель, Н. Пророк, Ю. Шапошникова), аксіогенез (З. Карпенко, В. Мицько, Г. Радчук), самоактуалізація (Ю. Долинська, Л. Кобильнік), професійна свідомість (Н. Кучеровська, А. Самойлова, Н. Шевченко), професійна ідентифікація (Т. Буякас, О. Міненко), становлення Я-концепції (І. Андрійчук), мотиваційні компоненти професійної діяльності (Ж. Вірна), формування морально-етичної відповідальності (І. Тимошук) та інші. Серед зарубіжних вчених над проблемою професійного вибору та мотивації працювали такі вчені як: Ф. Герцберг, Л. Головей, Є. Ільїн, І. Кон, Г. Крайг, Д. Макгрегор, Е. Мейо, К. Муздибаєв, Ф. Ротлісбергер, Ф. Тейлор, У. Уайт.

Мета статті – розкрити особливості мотивів вибору професії практичного психолога.

Основні завдання дослідження: розглянути теоретичні основи мотиваційної спрямованості особистості (потреби, мотиви, основні теорії мотивації), визначити роль системи ціннісних орієнтацій у виборі професії, окреслити основні мотиваційні чинники, які впливають на вибір професії практичного психолога.

Виклад основного матеріалу. Формування та розвиток майбутнього спеціаліста-професіонала проводиться в умовах дії об'єктивних і суб'єктивних факторів. До об'єктивних факторів належать

вимоги, норми та обмеження, що ставляться професією до трудової діяльності людини, і наявність у неї визначених індивідуально-психологічних особливостей, які майже не змінюються в процесі життєдіяльності. До суб'єктивних факторів відносяться здібності, рівні сформованості навчально-професійної мотивації, самооцінка особистості. Ефективність мотивації вибору професії залежить від якісного процесу психолого-педагогічного супроводу цього вибору старшокласниками.

Спрямованість виступає як системоутворююча якість особистості, яка визначає її психологічний склад. Саме в спрямованості виражаються цілі, її мотиви, суб'єктивне ставлення до різних сторін дійсності. В її основі лежать потреби. Поведінка людини значною мірою залежить від того, які потреби у неї розвинені. Потреба – це необхідність в будь-чому, яку людина переживає та усвідомлює [2, 81]. Наприклад, це може бути відчуття дискомфорту, втрата рівноваги організму, а точніше особистості. Відома велика кількість різноманітних потреб та їх класифікацій. Потреби можна поділити на такі види: органічні, матеріальні, соціальні, творчі, потреби психологічного розвитку та морального самовдосконалення. Тобто потреби можуть бути природні (біологічні) та соціальні. Природні потреби виникають у процесі взаємодії людини з природним середовищем, вони є вродженими та передаються генетично. Задоволення біологічних потреб виступає основною умовою збереження організму й виду [6, 28].

Потреби різних людей у різний час не є однаковими. Свідомість людини накладає відбиток на спосіб їх задоволення, який у свою чергу залежить від рівня розвитку соціальних потреб. Із соціальними потребами людина не народжується, а їх становлення відбувається в процесі її розвитку як особистості під впливом двох факторів – середовища та виховання. Оскільки люди отримують неоднакове виховання, то суспільні потреби можуть по-різному впливати на задоволення природних.

Соціальні потреби поділяються на матеріальні, духовні та суспільні.

Матеріальними потребами є такі, що задовольняються за допомогою речей, створених працею людей. Це наприклад,

потреби в одязі, житлі, інструментах, різного роду машин та іншому. Матеріальні потреби виникають залежно від рівня економічного розвитку, суспільства, суспільного виробництва, виховання. Задоволення цих потреб пов'язано з розвитком духовних (пізнання, відпочинок) і суспільних (потреба в контактах, соціальне визнання, сенс життя) потреб. Рівень психологічного розвитку людини як особистості визначається кількістю, різноманітністю та ієрархією потреб, які людина має. Вважається, що чим більше в людини потреб, тим багатше її життя, а отже й вищий рівень її психологічного розвитку.

Ієрархія потреб – це їх упорядкування за ступенем значущості для людини. При цьому найбільш важливі для людини потреби займають верхню, саму високу щабель, а найменш важливі – саму низьку, останню щабель. Сама висока, найбільш важлива потреба людини, зазвичай, тісно пов'язана з цілями та сенсом життя [7, 346].

Розвиток потреб пов'язаний також зі світоглядом. Під світоглядом особистості розуміють стійку систему поглядів і переконань людини, яка базується на філософських, економічних і політичних знаннях. Переконання виступають при цьому як усвідомлені потреби особистості, що спонукають її діяти у відповідності до її ціннісних орієнтацій. Світогляд людини проявляється в ідеалах, цілях, домаганнях, установках, соціальних нормах поведінки. Світогляд впливає на вибір мотивів особистості та розвиток її інтересів.

На основі потреб формуються мотиви – усвідомлені спонукання людини до діяльності або поведінки. Вони тісно пов'язані з потребами і навпаки. Їх зв'язок виявляється в тому, що потреби реалізуються в поведінці та діяльності.

У психологічній літературі існують різні погляди на сутність поняття “мотив”. Ще Вуд розумів мотив як поєднання уявлень та почуттів: перші – основа, а другі – спонукальна причина поведінки. Причому перевагу віддавав останнім, що дуже важливо, оскільки потреба, як початок поведінки – це завжди істотний чинник мотиваційної сфери. Д. Узнадзе стверджує, що мотив – це міркування, яке примусило суб'єкта здійснити саме цей акт, це потреба, для задоволення якої дана поведінка була б визнана доцільною [1, 49].

Мотив можна характеризувати не тільки кількісно, а й якісно. У цьому плані за звичай виділяють внутрішні і зовнішні мотиви. При чому йдеться про відношення мотиву до змісту діяльності. Якщо для особистості має значення діяльність сама по собі, наприклад, задоволення пізнавальної потреби в процесі навчання, то ми можемо говорити про внутрішню мотивацію. Якщо ж значення мають інші потреби, наприклад, соціального престижу, заробітної плати та інші, то маємо на увазі зовнішній мотив [8, 720]. Однак, поділ мотивів тільки на внутрішні та зовнішні є недостатнім. Самі зовнішні мотиви можуть бути позитивними (мотиви успіху, досягнень) та негативними (мотиви захисту, уникнення). Очевидним є те, що зовнішні позитивні мотиви більш ефективні, ніж зовнішні негативні, якщо навіть по силі вони є рівними. В багатьох випадках взагалі не має сенсу диференціювати мотиви за критерієм “зовнішні – внутрішні”. Більш продуктивним, на думку А. Крилова, є підхід, який оснований на виділенні позитивних і негативних за своєю суттю мотивів [8, 720].

Сукупність мотивів поведінки та діяльності розглядається як мотиваційна сфера особистості. Ця сфера є динамічною та змінюється залежно від багатьох обставин. Проте, ядром мотиваційної сфери виступають відносно стійкі й домінуючі мотиви і саме в них першочергово виявляється спрямованість особистості [5, 209].

Мотивація є ширшим поняттям, ніж мотив. Воно в психології використовується у двох значеннях:

- як система факторів, що зумовлюють поведінку (цілі, потреби, мотиви, наміри);
- як характеристика процесу, що підтримує поведінкову активність.

Мотивація зумовлює поведінку та діяльність, і впливає на професійне самовизначення, на задоволеність людиною своєю працею. Професійна мотивація – це дія конкретних чинників, які зумовлюють вибір професії і тривале виконання обов'язків, що пов'язані із даною професією. Л. Божович, В. Мерлін та К. Платонов вважають професійну мотивацію характеристикою такого системоутворюючого чинника особистості як професійна спрямованість, що детально описує ступінь прояву прагнення до оволодіння професією та бажанням

працювати за нею. Отже, мотивація – це сукупність причин психологічного характеру, які пояснюють поведінку людини, її початок, обґрунтування, формовияви [5, 211].

Професійне становлення особистості майбутнього психолога – складний, багатогранний та довготривалий процес, котрий починається не з моменту вступу до вищого навчального закладу, а значно раніше. Відтак, вже сам вибір професії психолога можна вважати тим переломним етапом, з якого починається відлік власне професійного становлення особистості майбутнього фахівця. Важливу роль при цьому відіграє готовність до такого вибору.

Для практичного психолога важливо є мотивація на рівні професійного вибору. Характеризуючи таку мотивацію, необхідно відзначити, що на етапі вибору тієї або іншої професії в структурі особистості формується визначений мотиваційний конструкт, куди входять як усвідомлювані мотиваційні чинники, так і неусвідомлювані. Розуміння мотивоутворюючих чинників вибору професії психолога може дозволити вже в рамках знання професії створити спеціальні умови для усвідомлення дійсної причини вибору даної професії і опрацювання неусвідомлюваних мотиваційних чинників, що перешкоджають глибшому розумінню самого себе, своїх відчуттів, а також об'єктивнішому і конгруентному прийняттю клієнта в майбутній професійній діяльності.

Деякі мотиваційні чинники з часом стають настільки характерними для людини, що перетворюються в риси її особистості. Це – мотив досягнення успіху, мотив уникнення невдачі, тривожність, певний локус контролю, самооцінка, рівень домагань. Крім них характеризують людину як особистість потреба в спілкуванні (афіліація), мотив влади, мотив надання допомоги іншим людям (альтруїзм) та агресивність. Це – найбільш значущі соціальні мотиви, що визначають відношення до людей. Розглянемо мотиви, що важливі при виборі професії практичного психолога.

У своїй практичній діяльності людина зазвичай прагне досягнути таких результатів, які узгоджуються з її самооцінкою, сприяють її зміцненню, нормалізації. Самооцінка, у свою чергу, залежить від результату діяльності, тому

настільки важлива є її адекватність у практичних психологів.

Мотиви афіліації та влади актуалізуються і задовольняються тільки через спілкування. Мотив афіліації зазвичай проявляється як прагнення людини налагодити добрі, емоційно позитивні взаємини з іншими людьми. Внутрішньо чи психологічно, він виступає у вигляді почуття прихильності, вірності, а зовні – у товариськості, в прагненні співпрацювати з іншими людьми, постійно перебувати разом із ними. Любов до людини – вищий духовний прояв даного мотиву. В результаті задоволення мотиву афіліації між практичним психологом і клієнтом складаються довірчі, відкриті взаємини, засновані на симпатіях і взаємодопомозі. Домінування у людини мотиву афіліації породжує стиль спілкування з людьми, що характеризується упевненістю, невимушеністю, відкритістю та сміливістю.

Мотив влади коротко можна визначити як стійке і чітко виражене прагнення людини мати владу над іншими людьми. До явищ, що вивчаються в психології у зв'язку з мотивацією влади, відносяться лідерство, вплив людей один на одного, керівництво та підпорядкування, а також багато феноменів, пов'язаних із впливом індивіда на групу та групи на індивіда. Цей мотив важливий при виборі професії практичного психолога тому, що виявляється в таких особистісних якостях: здатності змінювати психологію іншої людини в потрібному напрямку, впливати на його поведінку, у перевазі тих чи інших засобів психологічного впливу.

Особливий інтерес при виборі професії практичного психолога викликає так звана просоціальна поведінка та її мотиви. Під такою поведінкою розуміються будь-які альтруїстичні дії людини, спрямовані на благополуччя інших людей, надання їм допомоги. Ці форми поведінки за своїми особливостями різноманітні і розташовуються в широкому діапазоні від простої люб'язності до серйозної благодійної допомоги, наданої людиною іншим людям. За такою поведінкою лежить особливий мотив – альтруїзму (іноді – мотив допомоги, іноді – турботи про інших людей). Цей же мотив виступає у прагненні оберігати, підтримувати, втішати, захищати, заспокоювати, піклуватися, зцілювати тих, хто цього потребує.

Питання психології

Важливу роль у наданні допомоги відіграє здатність людини до співпереживання (емпатії), і чим більше вона схильна до неї, тим з більшою готовністю вона надає допомогу іншим людям, а це, в свою чергу, є запорукою успішного виконання психологічної практики.

Висновки. Мотивація займає центральне місце в структурі особистості та є одним із основних понять, які використовуються для пояснення поведінки та діяльності людини. У психології мотивація позначає сукупність зовнішніх і внутрішніх умов, які спонукають суб'єкт до активності. Існує велика кількість різноманітних мотивів, які впливають на ефективність процесу професійного самовизначення. Поряд з економічними (гідна заробітна плата, наявність пільг) велике значення мають психологічні мотиви (самоповага, визнання оточуючими людьми, моральне задоволення роботою). Ці види мотивів базуються на вивченні потреб людини.

Проаналізувавши основні мотиви вибору професії практичного психолога,

можна зробити висновок, що в структурі мотиваційних чинників, для майбутньої ефективної роботи, важливими мотивами є мотив афіліації та влади, а також здатність до емпатії.

Ми вважаємо, що підготовка старшокласників до професійного вибору повинна мати не констатувальний, а розвивальний характер.

Але, нажаль, при всій актуальності окресленої проблематики на практиці все ще залишається недостатня розробленість засобів оптимізації процесу професійного самовизначення психологів на етапі допрофесійної підготовки, тому вважаємо за необхідне розробити програму психолого-педагогічного супроводу становлення особистісної готовності старшокласників до вибору професії психолога для оптимізації особистісно-професійного становлення майбутнього психолога на етапі вибору професії з урахуванням його складності та багатогранності.

Література

1. Борис І. Мотиваційна сфера як проблемний чинник поведінки // Психологія і суспільство. – 2002. – №2. – С.48-57.
2. Вартова И.И. К проблеме диагностики мотивации // Вестник Моск. ун-та. – Серия 14. Психология. – 1998. – №2. – С.80-87.
3. Леонтьев А.Н. Потребности, мотивы и эмоции. – М.: Педагогика, 1971. – 186 с.
4. Национальная доктрина развития образования [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.setlab.net
5. Немов Р.С. Психология: Учебник для студентов высш. пед. заведений в 3-х кн. . – М.: Владос, 1999. – Кн.1. – 688 с.
6. Орлов А.В. Развитие теоретических схем и понятийных систем в психологии мотивации // Вопросы психологии. – 1989. – №5. – С.27-34.
7. Поршнев Б.Ф. Функция выбора – основа личности // Проблемы личности: материалы симпозиума. – М.: Педагогика, 1969. – С. 344-349.
8. Психология: Учебник /Под ред.А. А. Крылова. – М.: Проспект, 2005. –752 с.